

“วันอภัยราชา”

ไพร่แขนขาว

ประกาศกำหนดวันอภัยราชา

ด้วยความสำนึกและระลึกถึงการริเริ่มการศึกษานิติศาสตร์
สมัยใหม่ในสยามประเทศโดยเจ้าพระยาอภัยราชา

อาศัยอำนาจตามความเป็นมนุษย์ “ไพร่แขนขาว” จึงออก
ประกาศกำหนดให้วันที่ ๙ มกราคมของทุกปีเป็น “วันอภัยราชา”
ทั้งนี้ ให้มีผลตั้งแต่วันที่คณะนิติราษฎร์ นิติศาสตร์เพื่อ
ราษฎร ได้เผยแพร่ประกาศนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๔
“ไพร่แขนขาว”

หมายเหตุท้ายประกาศ :-

๑. “อภัยราชา” แปลว่าอะไร
๒. “เจ้าพระยาอภัยราชา” คือใคร
๓. เหตุใดนามสกุลของ “เจ้าพระยาอภัยราชา” จึงมีสร้อยท้าย
๔. เหตุใด “เจ้าพระยาอภัยราชา” จึงมาเกี่ยวข้องกับสยาม
๕. “เจ้าพระยาอภัยราชา” ทำคุณประโยชน์ใดแก่สยาม
๖. “เจ้าพระยาอภัยราชา” ได้รับการยกย่องอย่างไร
๗. เหตุใด “เกียรติศักดิ์เกียรติคุณ” ของ “เจ้าพระยาอภัยราชา”
จึง “สูญเสี” ไปจากความทรงจำของนักกฎหมายไทย
๘. “วันอภัยราชา”

ปัจฉิมลิขิต

๑. “อภิเษก” แปลว่าอะไร

“ไพร่ชนชาว” ฉงนสงสัยมานานว่า “อภิเษก” แปลว่าอะไร พยายามลองแปลเองแบบผู้รู้น้อยก็คิดได้หลายความหมาย คือ (๑) การให้อภิเษกแก่พระราช (๒) การให้อภิเษกจากพระราช (๓) การให้อภิเษกที่ยิ่งใหญ่ดุจตั้งพระมหากษัตริย์คุณของพระราชที่ทรงมีแก่พสกนิกร (๔) ความไม่มีอภิเษกแก่พระราช (๕) ความไม่มีอภิเษกจากพระราช อย่างไรก็ตาม เมื่อได้ค้นคว้าเพิ่มเติมก็ได้ความกระจ่างว่า “อภิเษก” แปลได้ว่า “ผู้ไม่มีอภิเษกแต่พระราช คือ พระเจ้าแผ่นดินพระราชนิกษ”¹ ฟังแล้วก็น่าจะตรงกับความเข้าใจอันดับที่ (๒) ของ “ไพร่ชนชาว” นั่นเอง

๒. “เจ้าพระยาอภิเษก” คือใคร

“ไพร่ชนชาว” เชื่อว่านักกฎหมายจำนวนมากมิได้รู้หรือรู้แต่ลึ้มว่า “เจ้าพระยาอภิเษก” คือใคร แม้ว่า “เจ้าพระยาอภิเษก” จะเป็นบรรดาศักดิ์ที่อาจมีบุคคลหลายท่านได้รับพระราชทานชื่อเดียวกัน แต่ที่รับรู้กันอยู่ทั่วไปนั้น “เจ้าพระยาอภิเษก” คือ นาย **Gustave Rolin-Jaequemyns**

คนไทยเรียกชื่อ Gustave Rolin-Jaequemyns แตกต่างกันออกไปหลากหลาย พระราชหัตถเลขาฉบับหนึ่งของรัชกาลที่ ๕ ใช้คำว่า “รอลินแยกกระมินซ์”² ลายพระหัตถ์ฉบับหนึ่งของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ใช้คำว่า “รอลองยะโคเม”³ คุณไกรฤกษ์ นานา ใช้คำว่า “โรแลง ชาเกอแมง”⁴ พันตรีพีรพล สงนุ้ย ใช้คำว่า “โรลิ่ง จักเกอแมง”⁵ ศาสตราจารย์ ดร.ชาญชัย แสวงศักดิ์ ใช้คำว่า “โรแลง ฌาคแม็ง”⁶ คุณกัลยา จุลนวล ใช้คำว่า “กุสตาฟ โรลีน ยัคมินซ์”⁷ ศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญศรี ติ๊ก ใช้คำว่า “โรแลง จักแมง หรือ เขเกอแมง”⁸ คุณนิกร ทัสโร ใช้คำว่า “กุสตาฟ โรแลง ยัคแม็ง”⁹ แต่หมายเหตุนี้จะใช้ตามอำเภอใจว่า “กุสตาฟ โรแลง ยัคแม็ง” แม้มีผู้รู้แนะนำว่าเสียงที่ใกล้เคียงน่าจะเป็น “โรแลง ฌาคแม็ง” ตามคำของศาสตราจารย์ ดร.ชาญชัย แสวงศักดิ์ ก็ตาม อนึ่ง คำไทยไม่นิยมเขียนชื่อกัน “โรแลง-ยัคแม็ง” ตามคำอังกฤษ ซึ่งทำให้เวลาคนไทยเขียนชื่อท่านเป็นคำอังกฤษมักจะลึ้มชื่อกันดังกล่าว

¹ กัลยา จุลนวล, เจ้าพระยาอภิเษกสยามานุกุลกิจ (กุสตาฟ โรลีน ยัคมินซ์) ที่ปรึกษาทั่วไป ในสมัยรัชกาลที่ ๕ (สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๕๐) น. ๒๔ [ต่อไปจะเรียกว่า “กัลยา จุลนวล, เจ้าพระยาอภิเษก”].

² กัลยา จุลนวล, เจ้าพระยาอภิเษก, เฟิ่งอ้ง, น. ๔๕.

³ กัลยา จุลนวล, เจ้าพระยาอภิเษก, เฟิ่งอ้ง, น. ๖ – ๑๐.

⁴ ไกรฤกษ์ นานา, ประวัติศาสตร์นอกพงศาวดารรัชกาลที่ ๕ : พระพุทธเจ้าหลวงในโลกตะวันตก (สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๗) น. ๑๓๗.

⁵ พันตรี พีรพล สงนุ้ย, กรณีพิพาทไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ. ๑๑๒ ตามหลักฐานฝรั่งเศส (สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕) น. ๖๖.

⁶ ชาญชัย แสวงศักดิ์, “ความและปรัชญาของกฎหมายมหาชน” (๒๕๒๙) วารสารกฎหมายปกครอง ล. ๕ น. ๔๒.

⁷ กัลยา จุลนวล, เจ้าพระยาอภิเษก, อ่างแล้วเชิงอรรถที่ ๑.

⁸ เพ็ญศรี ติ๊ก, การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒) น. ๗๔ [ต่อไปจะเรียกว่า “เพ็ญศรี ติ๊ก, การต่างประเทศ”].

⁹ นิกร ทัสโร, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรพีพัฒนศักดิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทย, (นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๙) น. ๓๔๙ [ต่อไปจะเรียกว่า “นิกร ทัสโร, พระองค์เจ้าวรพีพัฒนศักดิ์”].

ท่านกุस्ताฟ โรแลง ยัคแมงส์ เกิดที่เมืองเคนท์ (Ghent) ประเทศเบลเยียม เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๘ (ค.ศ. ๑๘๓๕) มีน้องทั้งหมด ๑๖ คน มีบิดาชื่อ Hippolyte Rolin ผู้เคยเป็นศิษย์ของนักนิติศาสตร์เรื่องนามอย่างซาวินยี (Savigny) และนักปรัชญาชื่อดังของโลกอย่างเฮเกิล (Hegel) และต่อมาก็ได้เป็นรัฐมนตรีกระทรวงโยธาธิการของเบลเยียมด้วย ส่วนท่านกุस्ताฟ ผู้เป็นบุตรนั้นได้ศึกษาวิชากฎหมาย เจริญรอยตามบิดา โดยเรียนเก่งติดอันดับหนึ่งในทุกชั้นปี ต่อมาสำเร็จปริญญาเอกด้านนิติศาสตร์และการเมืองที่มหาวิทยาลัยเคนท์ ท่านกุस्ताฟมีความก้าวหน้าในอาชีพการงานจนได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยของเบลเยียมนานถึง ๖ ปี และรักษาการรัฐมนตรีกระทรวงโยธาธิการอยู่อีกช่วงหนึ่ง ประสบการณ์ทางการเมืองเช่นนี้ส่งผลให้ท่านกุस्ताฟมีความคุ้นเคยกับวิถีของขุนนางและกษัตริย์เป็นอย่างดี อันมีความสำคัญยิ่งในการใช้ชีวิตในสยามต่อไปภายหน้า¹⁰

ท่านกุस्ताฟนั้นต้องถือว่าเป็นอภิชาตบุตรโดยแท้ ว่ากันโดยตำแหน่งทางการเมืองก็ได้เป็นรัฐมนตรีถึงสองตำแหน่ง แต่ที่สำคัญยิ่งน่าจะเป็นงานด้านวิชาการที่สร้างชื่อไว้อย่างมากมาย โดยผลักดันให้มีการจัดทำวารสารกฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายเปรียบเทียบ (Revue de Droit International et de Legislation Comparee)¹¹ และยังจัดตั้งสถาบันกฎหมายระหว่างประเทศ (Institute de droit international) ขึ้นมาเป็นครั้งแรกอีกด้วย ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อพัฒนาการของวงการนิติศาสตร์มาจนถึงปัจจุบัน¹² โดยสถาบันกฎหมายระหว่างประเทศแห่งนี้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ (ค.ศ. ๑๙๑๔)¹³ เวทีวิชาการได้สร้างทั้งชื่อเสียงและเครือข่ายความสัมพันธ์ให้ท่านกุस्ताฟเป็นอย่างมาก ผลงานวิชาการของท่านกุस्ताฟก็มีอยู่มากมาย การกล่าวถึงเกียรติคุณเป็นตัวอย่างแต่เพียงเล็กน้อยก็น่าจะเพียงพอที่จะแสดงให้เห็นความสามารถอันสูงยิ่งของท่านกุस्ताฟได้แล้ว เช่น ท่านได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ทั้งจากมหาวิทยาลัยเอดินเบิร์ก (Edinburgh) มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด (Oxford) และมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ (Cambridge) เป็นต้น

๓. เหตุใดนามสกุลของ “เจ้าพระยาอภัยราชา” จึงมีสร้อยท้าย

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า “เจ้าพระยาอภัยราชา” มีชื่อแท้ว่า “กุस्ताฟ โรแลง ยัคแมงส์” ทว่าเดิมนั้นชื่อจะสั้นเพียง “กุस्ताฟ โรแลง” ครั้นปี พ.ศ. ๒๔๐๒ (ค.ศ. ๑๘๕๙) ท่านกุस्ताฟได้สมรสกับนางสาวอีมิลี ยัคแมงส์ (Emilie Jaquemyns) ซึ่งอยู่ในตระกูลพ่อค้าที่มีชื่อเสียงของเบลเยียมในยุคนั้น ท่านกุस्ताฟจึงเพิ่ม

¹⁰ Baron Edouard Rolin-Jaequemyns, “Foreword” in Walter E.J. Tips, *Gustave Rolin-Jaequemyns and the Making of Modern Siam: The Diaries and Letter of King Chulalongkorn’s General Adviser*, (White Lotus: Bangkok, 1996) at xviii [hereinafter “Edouard, ‘Foreword’ in Tips, *Modern Siam*”].

¹¹ <http://www.archive.org/details/revuededroitint22lawgoog>

¹² <http://www.idi-iiil.org/>

¹³ http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1904/index.html

นามสกุลของภรรยาไว้ต่อท้ายนามสกุลเดิมของตน อาจจะด้วยความรักที่มีต่อภรรยาประการหนึ่ง¹⁴ และอาจต้องการสร้างความแตกต่างระหว่างตนเองกับบิดาอีกประการหนึ่ง¹⁵ ซึ่งตามธรรมเนียมฝรั่งเศสนั้นหากเป็นทางการนิยมเรียกตัวบุคคลตามนามสกุล ถ้าไม่เป็นทางการและสนิทกันก็อาจเรียกชื่อตัวได้ ดังนั้นเวลาเรียก “โรแลง” ซึ่งเป็นนามสกุล จึงอาจสับสนว่าหมายถึงใคร พ่อหรือลูก ถ้าเป็นลูก แล้วลูกคนไหน ด้วยเหตุนี้นับแต่การสมรสเป็นต้นมาผู้คนพากันเรียกท่านกุस्ताฟว่า “โรแลง ยัคแมงส์” (Rolin-Jaequemyns) มาจนถึงทุกวันนี้ การที่ชายใช้นามสกุลตนเองต่อด้วยนามสกุลภรายนั้นต้องถือว่าเป็นเรื่องไม่ธรรมดา ไม่เฉพาะแต่เมื่อร้อยกว่าปีก่อน แม้ในปัจจุบันก็ยากที่จะหาชายใดกระทำการเช่นนั้นเลย นับว่าท่านกุस्ताฟได้ให้เกียรติสตรีอย่างมากอันเป็นเรื่องที่น่าเลื่อมใสยิ่ง

๔. เหตุใด “เจ้าพระยาอภิเษกราชา” จึงมาเกี่ยวข้องกับสยาม

เมื่อดูประวัติและผลงานของท่านกุस्ताฟแล้ว ไม่น่าเชื่อว่าผู้ที่มีชื่อเสียงระดับนี้จะเข้ารับราชการในสยาม แต่ด้วยเหตุปัจจัยหลายประการประกอบกัน เริ่มตั้งแต่ทัศนคติด้านนิติศาสตร์ของท่านกุस्ताฟสอดคล้องกับจุดยืนของสยาม การที่ท่านเป็นชาวเบลเยียมซึ่งเป็นประเทศเล็กๆ ท่ามกลางมหาอำนาจต่างๆ ของยุโรป ทำให้ท่านมีทัศนะเรื่องความเท่าเทียมกันของรัฐ ไม่ว่าจะรัฐเล็กหรือรัฐใหญ่ก็ควรมีสถานะตามกฎหมายระหว่างประเทศเสมอกัน หากมีข้อพิพาทกันก็ควรแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี โดยใช้อุญญาโตตุลาการแทนการใช้กำลังอาวุธเข้าตัดสินปัญหา อันเป็นหลักการที่ขัดกับปรัชญาของการล่าอาณานิคมของมหาอำนาจอย่างฝรั่งเศส ที่เชื่อมั่นว่าการล่าอาณานิคมจะนำมาซึ่งความศิวิไลซ์ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศาสนาแก่ประเทศที่ล่าหลัง หากไม่เชื่อฟังกันก็ต้องใช้กำลังอาวุธบังคับ¹⁶

การเมืองภายในประเทศเบลเยียมก็มีส่วนสำคัญที่อาจทำให้ท่านกุस्ताฟเห็นว่าการทำงานใดๆ ในประเทศเบลเยียม ไม่น่าจะได้รับความร่วมมือด้วยดีและยากที่จะสัมฤทธิ์ผล เนื่องจากพรรคการเมืองฝ่ายตรงข้ามชนะการเลือกตั้งเข้าเป็นรัฐบาล และยังเข้าไปมีบทบาทในแทบจะทุกส่วนอำนาจของสังคมเบลเยียม แม้แต่ในมหาวิทยาลัยก็ตาม¹⁷

ในแง่ความรับผิดชอบต่อครอบครัวนั้น ท่านกุस्ताฟเป็นพี่คนโตของตระกูล จึงมีภาระต้องดูแลน้องๆ อีก ๑๖ คน แม้ส่วนใหญ่อาจมิได้เป็นภาระ แต่การที่ท่านไปค้าประกันให้น้องชายคนหนึ่งซึ่งต่อมามีลมละลาย ท่านจึงต้องรับภาระหนี้แทน¹⁸ เหตุการณ์นี้น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ท่านกุस्ताฟต้องหางานประจำที่

¹⁴ Walter E.J. Tips, Gustave Rolin-Jaequemyns (Chao Phraya Aphai Raja) and the Belgian Advisers in Siam (1892-1902): An Overview of Little-Known Documents Concerning the Chakri Reformation Era (Bangkok: 1992) at 40 [hereinafter “Tips, An Overview”].

¹⁵ Edouard, “Foreword” in Tips, Modern Siam, supra note 10, at xvi.

¹⁶ Compare Tips, An Overview, supra note 14, at 49-52.

¹⁷ Edouard, “Foreword” in Tips, Modern Siam, supra note 10, at xx.

¹⁸ สารานุกรมเศรษฐกิจ ภาค ๔๔, น. ๓๗ - ๔๐ อ้างใน กัลยา จุลนวล, เจ้าพระยาอภิเษกราชา, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑, น. ๖ - ๗.

เหมาะสมทำต่อไป นอกจากนี้ ยังมีผู้ตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับการดำเนินงานของวารสารและสถาบันกฎหมายระหว่างประเทศที่ท่านกุสตาฟเป็นผู้ก่อตั้งนั้น น่าจะเบียดเบียนเงินส่วนตัวของท่านไปไม่น้อยเช่นกัน¹⁹

ด้วยปัจจัยทางการเมืองและการเงินดังกล่าว ท่านกุสตาฟจึงจำเป็นต้องหางานประจำที่เหมาะสมแก่เกียรติยศวงศ์ตระกูลในต่างแดน ซึ่งก็กำลังจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นอัยการสูงสุด (Attorney General) สำหรับคดีในศาลนานาชาติในประเทศอียิปต์ แต่การที่บุคคลสำคัญของอียิปต์เสียชีวิตลงในขณะนั้นทำให้การแต่งตั้งต้องเนิ่นช้าออกไป ในจังหวะนั้นเอง ฝ่ายสยามก็กำลังหาผู้มีความสามารถเข้ามาแทนที่นายเฮนรี อาลบาสเตอร์ (ต้นตระกูล “เศวตศิลา”) ที่ปรึกษากฎหมายนานาประเทศซึ่งถึงแก่กรรมไปได้ไม่นาน แต่ยังไม่หาไม่ได้ บังเอิญหรือชะตาลิขิตก็มิอาจทราบได้ ในระหว่างที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จกลับจากราชการในยุโรปและแวะดูกิจการต่างๆ ในอียิปต์ ทรงมีโอกาสดูสนทนากับท่านกุสตาฟผ่านการแนะนำของท่านลอร์ดเรย์ (Lord Reay) สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็น “**คุณวุฒิพิเศษขั้นสูง**” ในตัวท่านกุสตาฟ จึงเสนอตำแหน่งดังกล่าวให้พิจารณา ซึ่งท่านกุสตาฟก็ตอบรับ²⁰ แม้ว่าโดยส่วนตัวท่านจะได้รับการคัดค้านจากภรรยาและมิตรสหาย รวมถึงศาสตราจารย์เวสต์เลค (Westlake) แห่งมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ และนักนิติศาสตร์รางวัลโนเบลอย่างท่านอัสเซอร์ (Asser) ด้วยก็ตาม²¹

๕. “เจ้าพระยาอภิเษก” ทำคุณประโยชน์ใดแก่สยาม

ท่านกุสตาฟเริ่มรับราชการในตำแหน่ง “ที่ปรึกษาราชการทั่วไป” ตั้งแต่วันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๕ (ค.ศ. ๑๘๙๒) จนแม้ได้กราบบังคมทูลลาออกเมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๒ (ค.ศ. ๑๘๙๙) และเดินทางกลับเมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๒ (ค.ศ. ๑๘๙๙) แล้วก็ตาม รัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ดำรงตำแหน่งต่อไปจนถึงอสัญกรรมเมื่อวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๕ (ค.ศ. ๑๙๐๒)

กล่าวโดยทั่วไปแล้ว ลักษณะงานของที่ปรึกษาจะไม่มีอำนาจในการตัดสินใจใดๆ อำนาจของที่ปรึกษาจึงอยู่ที่เหตุผลและศิลปะในการโน้มน้าวเป็นสำคัญ เมื่อให้คำแนะนำไปแล้ว ความรับผิดชอบก็จะตกอยู่กับผู้ให้นำคำแนะนำนั้นไปใช้ งานให้คำปรึกษาจึงเป็นงานหลังฉากซึ่งชื่อของผู้ให้คำปรึกษาจะไม่ปรากฏให้เห็นไม่ว่าจะในคำสั่ง ประกาศ กฎหมาย พระราชโองการ หรือพระบรมราชโองการใดๆ

ยกตัวอย่างเช่น กรณีที่ท่านกุสตาฟและกลุ่มเพื่อนนักกฎหมายระหว่างประเทศสนับสนุนวิธีระงับข้อพิพาทระหว่างประเทศด้วยอนุญาโตตุลาการ ซึ่งเป็นเรื่องใหม่ในยุคนั้น โดยท่านกุสตาฟได้เขียนบทความเรื่อง “**On Arbitration as a Means of Settling Disputes between Nations**” ไว้ในปี พ.ศ. ๒๔๒๖ (ค.ศ. ๑๘๘๓) ต่อมาในระหว่างที่ท่านมาเป็นที่ปรึกษาราชการทั่วไปของสยามแล้ว ปรากฏว่าวิธีระงับข้อ

¹⁹ See Tips, *An Overview*, *supra* note 14, at 21.

²⁰ โปรดดู กัลยา จุลนวล, *เจ้าพระยาอภิเษก*, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑, น. ๔๕.

²¹ Edouard, “Foreword” in Tips, *Modern Siam*, *supra* note 10, at xxi.

พิพาทแบบอนุญาโตตุลาการได้ถูกระบุอยู่ในพระบรมราชโองการซึ่งรัชกาลที่ ๕ พระราชทานแก่คณะผู้แทนสยามเพื่อให้สนับสนุนเรื่องดังกล่าวในการประชุมสันติภาพนานาชาติกรุงเฮก ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๔๒ (ค.ศ. ๑๘๙๙)²² แม้จะไม่มีคำตอบใดระบุถึงท่านกุस्ताฟไว้เลย ก็ไม่อาจสรุปเป็นอย่างอื่นได้นอกจากจะสรุปว่าแนวความคิดเรื่องนี้มาจากท่านกุस्ताฟอย่างมีพิกัดต้องสงสัยเลย²³

ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นธรรมดาสำหรับงานเขียนประวัติศาสตร์บางฉบับจะไม่กล่าวถึงหรือไม่ให้เครดิตแก่ท่านกุस्ताฟ เพราะศึกษาอ้างอิงเฉพาะเอกสารทางการหน้าฉากโดยมิได้ค้นคว้าไปถึงเอกสารหลังฉากที่กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร รวมถึงจดหมายส่วนตัวโต้ตอบกับบุคคลต่างๆ หรือมิได้วิเคราะห์แนวความคิดเบื้องหลังอันเป็นฐานที่มาของนโยบาย ที่ร้ายกว่านั้น คือ ผู้ต้องเสียประโยชน์หรือได้รับผลกระทบจากการดำเนินนโยบายใดๆ มักจะพาลโทษผู้ให้คำปรึกษาอย่างไม่ตรงกับข้อเท็จจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารฝ่ายอังกฤษและฝ่ายฝรั่งเศสในฐานะประเทศนักร้องนำอาณานิคม ย่อมจะต้องแสดงออกถึงความไม่พอใจต่อบทบาทของท่านกุस्ताฟที่พยายามช่วยให้สยามรักษาเอกราชของตนไว้ให้ได้²⁴

กระนั้นก็ดี เอกสารฝ่ายไทยค่อนข้างเป็นที่ยุติตรงกันว่าท่านกุस्ताฟ “เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการแนะนำการปฏิรูประบบราชการเกือบทุกด้าน”²⁵ รัชกาลที่ ๕ ทรงยอมรับความคิดเห็นต่างๆ ที่ท่านกุस्ताฟกราบบังคมทูลแทบทุกอย่าง²⁶ หากจะกล่าวโดยย่อแล้ว ท่านกุस्ताฟมีบทบาทสำคัญอยู่เพียง ๒ เรื่อง คือ (๑) ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (๒) การปฏิรูปราชการภายในประเทศ ซึ่งทั้งสองเรื่องนี้มี ความครอบคลุมงานสำคัญแทบจะทุกด้านของสยามเลยทีเดียว โดยมีเป้าหมายหนึ่งร่วมกัน คือ เพื่อรักษาความมีเอกราชของสยามไว้จากนักร้องนำอาณานิคม

ในการต่างประเทศนั้น ท่านกุस्ताฟได้ช่วยแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ปากน้ำ ร.ศ. ๑๑๒ ทั้งวางแผน เจริญดำเนินงานข่าว รวมทั้งเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษเพื่อแสดงข้อเท็จจริงอันเป็นประโยชน์แก่

²² ฉลอง สุนทรวานิชย์, “ไทยกับการประชุมสันติภาพนานาชาติกรุงเฮกครั้งแรก ค.ศ. ๑๘๙๙” (๒๕๔๒) รัฐศาสตร์สาร ป. ๒๑ ฉ. ๒ น. ๑ – ๓๖. ในวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ สยามได้เสนอให้ใช้อุญาโตตุลาการเช่นกัน เพ็ญศรี คุ้ม, การต่างประเทศ, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๘, น. ๕๘.

²³ ในการประชุมคราวเดียวกันนั้น นักนิเวศศาสตร์ชื่ออัสเซอร์ (Asser) เพื่อนสนิทคนหนึ่งของท่านกุस्ताฟ ได้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันการจัดตั้งศาลอนุญาโตตุลาการถาวรจนประสบความสำเร็จ ซึ่งเป็นผลงานชิ้นสำคัญที่ทำให้ท่านอัสเซอร์ได้รับรางวัลโนเบลในเวลาต่อมา http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1911/

²⁴ ตัวอย่างเอกสารที่วิจารณ์บทบาทของท่านกุस्ताฟ Nigel Brailey, Two Views of Siam on the Eve of the Chakri Reformation: Commets by Robert Laurie Morant and Prince Pritsdang (Kiscadale Publications, 1989) at 40, 45, 47 and 109-111; Patrick Tuck, The French Wolf and the Siamese Lamb: The French Threat to Siamese Independence 1858-1907 (White Lotus, 1995) at 114-115, 221, 257-259, 366 n.58 and 397 n.16 ข้อมูลจากฝ่ายอังกฤษและฝรั่งเศสจะวิจารณ์คำแนะนำของท่านกุस्ताฟในวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ ว่า “โง่งม” (foolish) ในหน้า ๒๕๗, “ไร้สาระ” (pettifogging) ในหน้า ๓๖๖, “ไม่ประนีประนอม” (uncompromising) ในหน้า ๓๙๗ โดยเห็นว่าสยามควรจะยอมฝรั่งเศสไปเถิด ชาติเอเชียเล็กๆ ไม่มีทางที่มหาอำนาจอันแข็งแกร่งอย่างฝรั่งเศสจะยอมหวังจะพึ่งแต่อังกฤษจะยาก แถมยังติดไปผูกมิตรกับเยอรมนีกับรัสเซียอีก อังกฤษก็ยังไม่พอใจ พูดง่าย ๆ ก็คือ ให้อ้อมแพ้อย่างไม่มีศักดิ์ศรีนั่นเอง ซึ่งเป็นทัศนคติที่เชื่อว่าารตกเป็นเมืองขึ้นเป็นเรื่องดี โปรดดูหน้า ๒๒๑ ประกอบด้วย

²⁵ สุวพล ไตรเวทย์, การร่างประมวลกฎหมายในประเทศไทยสยาม (สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๕๐) น. ๔๓.

²⁶ กัลยา จุลนวล, เจ้าพระยาอภัยราชา, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑, น. ๒๗.

ฝ่ายสยาม²⁷ และหลังจากผ่านวิกฤตการณ์นี้ไปแล้วท่านกุस्ताฟก็เป็นผู้ถวายโครงการแด่รัชกาลที่ ๕ ในการเสด็จเยือนประเทศในยุโรป²⁸ ซึ่งประสบผลสำเร็จอย่างมากในเชิงการเมืองระหว่างประเทศ²⁹ และในระหว่างที่รัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปดังกล่าวนี้ ท่านกุस्ताฟก็ได้รับการไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นหนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการแผ่นดินร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์ด้วย³⁰ นอกจากนี้ท่านกุस्ताฟยังเสนอให้สยามแสดงบทบาทในเวทีระหว่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการเข้าร่วมประชุมต่างๆ หรือการเข้าเป็นภาคีสันติสัญญาสำคัญๆ อันเป็นการแสดงความเท่าเทียมกันระหว่างสยามกับนานาอารยประเทศ อีกทั้งยังเป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีว่าสยามมิใช่ประเทศล่าช้าที่จะต้องตกเป็นอาณานิคมของประเทศใด³¹

ส่วนงานที่เกี่ยวกับการปฏิรูปราชการภายในประเทศนั้น ท่านกุस्ताฟก็มีบทบาทในหลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเกี่ยวกับการปฏิรูปทหาร การโลหะกิจ การป่าไม้ การที่ดิน³² ตลอดจนเสนอให้มีการจัดตั้งเทศบาลเพื่อดูแลสาธารณูปโภคต่างๆ³³ เสนอให้มีการสร้างทางรถไฟเข้าไปในพื้นที่ทางอีสานเพื่อเป็นยุทธศาสตร์ในการรักษาดินแดนสยาม³⁴ สนับสนุนโครงการเบียดเบียนญกแก่ข้าราชการ³⁵ ถวายโครงการการศึกษาแก่พระเจ้าลูกยาเธอในรัชกาลที่ ๕ โดยให้แยกศึกษาคนละสาขาวิชากันเพื่อจะได้นำความรู้เหล่านั้นมาร่วมกันช่วยพัฒนาประเทศ ขณะเดียวกันก็ให้กระจายไปศึกษาในประเทศที่แตกต่างกันเพื่อเป็นการกระชับสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศนั้นๆ ได้อีกทางหนึ่งด้วย³⁶ นอกจากนี้ ท่านกุस्ताฟยังเป็นผู้จัดร่างกฎข้อบังคับของสภาอุณาโลมแดงอันมีสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระวรราชเทวีทรงดำรงตำแหน่งสภานิยิกาของสภานี้³⁷

สำหรับการปฏิรูปกฎหมายและการศาลยุติธรรมอันเป็นงานส่วนหนึ่งของการปฏิรูปราชการ นอกจากท่านกุस्ताฟจะมีส่วนในการจัดทำร่างกฎหมายสำคัญหลายฉบับและจัดระเบียบงานศาลยุติธรรมแล้ว ท่านยังเป็นผู้ริเริ่มถวายความเห็นต่อรัชกาลที่ ๕ ในการตั้งโรงเรียนสอนกฎหมาย³⁸

²⁷ Walter E.J. Tips, *Gustave Rolin-Jaequemyns and the Making of Modern Siam: The Diaries and Letter of King Chulalongkorn's General Adviser*, (White Lotus: Bangkok, 1996) at 285 – 297 [hereinafter “Tips, *Modern Siam*”].

²⁸ กัลยา จุลนวล, *เจ้าพระยาอภิเษก*, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑, น. ๔๓.

²⁹ โปรดดูเปรียบเทียบกับ ไกรฤกษ์ นานา, *สยามผู้ถือสิริภาพตนเอง : ทางออกและวิธีแก้ปัญหาชาติบ้านเมืองเกิดจากพระราชกุศโลบายของพระเจ้าแผ่นดิน* (สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐).

³⁰ กัลยา จุลนวล, *เจ้าพระยาอภิเษก*, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑, น. ๔๔.

³¹ Tips, *Modern Siam*, *supra* note 27, at 366 – 369.

³² Tips, *Modern Siam*, *ibid.*, at 253 – 284.

³³ โปรดดู ชมพูนุท นาศิริรักษ์, *บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๑๑ – ๒๔๕๓* (ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๓) น. ๖๙ – ๗๑ [ต่อไปจะเรียกว่า “ชมพูนุท นาศิริรักษ์, *บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ*”].

³⁴ โปรดดู ชมพูนุท นาศิริรักษ์, *บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ*, เพิ่งอ้าง, น. ๘๑ – ๘๒.

³⁵ โปรดดู ชมพูนุท นาศิริรักษ์, *บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ*, เพิ่งอ้าง, น. ๘๔.

³⁶ โปรดดู ชมพูนุท นาศิริรักษ์, *บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ*, เพิ่งอ้าง, น. ๗๕ – ๗๖.

³⁷ โปรดดู ชมพูนุท นาศิริรักษ์, *บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ*, เพิ่งอ้าง, น. ๖๘.

³⁸ โปรดดู บันทึกของเจ้าพระยามหิธร (ลอบ ไกรฤกษ์) อ้างใน กัลยา จุลนวล, *เจ้าพระยาอภิเษก*, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑, น. ๒๘.

“เนื่องจากเห็นว่าการศึกษาไทยขณะนั้นยังอยู่ในวงแคบไม่มีโรงเรียนสอนวิชาที่โดยตรง ทั้งการศัลยศาสตร์ก็ยังไม่ดีอีกต่างหาก สิ่งเหล่านี้จำเป็นต้องให้อำนาจตะวันตกเข้ามาแทรกแซงไทยขณะนั้นถือเป็นเหตุในการตั้งกงสุล อันนำมาซึ่งความลำบากใจแก่ฝ่ายไทยอย่างมากในการถูกลู่อึปีโดยทางการศาล ข้อเสนอดังกล่าวได้รับการเห็นพ้องจากองค์พระประมุข หากพระองค์ทรงรับรองอยู่จนกระทั่งกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ผู้เป็นพระราชโอรสสำเร็จการศึกษาจากอ็อกฟอร์ดและมาเป็นผู้ดำเนินการตั้งโรงเรียนกฎหมายดังกล่าว”³⁹

ต่อมา เมื่อกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเริ่มรับราชการ **รัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ศึกษากฎหมายกับท่านกุस्ताฟ** พระองค์ทรงจัดทำสารบัญญัตินิติบัญญัติเป็นภาษาอังกฤษ ทรงจดจำแนวทางกฎหมายและวิธีชำระคดีได้หมด ท่านกุस्ताฟถึงกับชมว่าทรงมีความจำแม่นยำ ⁴⁰ หลังจากที่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมแล้วก็ทรงจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้น โดยมีท่านกุस्ताฟเป็นผู้ให้คำแนะนำและให้ความช่วยเหลืออันเป็นประโยชน์นานปีการ ⁴¹

นอกจากจะแสดงความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มกำลังแล้ว ท่านกุस्ताฟยังแสดงความกล้าหาญในการถวายความเห็นอย่างตรงไปตรงมาไม่เกรงกลัวพระอาญา “เช่นตอนที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าปิ๋วราชกุมาร [รัชกาลที่ ๖] ได้เป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชใหม่ ๆ มีความหลงใหลในลาภยศสรรเสริญ ทรงเพลิดเพลินในการละเล่นสิ่งเพลิดเพลินต่าง ๆ เจ้าพระยาอภัยราชาที่ทูตเดือนเข้ามาให้ [รัชกาลที่ ๕] ทรงทราบ พร้อมกับทูลถวายความเห็นว่าเป็นเพียงวิสัยเด็กที่หลงใหลไปเพียงระยะสั้น ๆ เท่านั้น ถ้ามีการอบรมตักเตือนเสียบ้างก็จะดีขึ้นได้”⁴²

๖. “เจ้าพระยาอภัยราชา” ได้รับการยกย่องอย่างไร

เป็นที่ทราบกันดีว่า ท่านกุस्ताฟได้ทุ่มเททำงานในตำแหน่งที่ปรึกษาราชการทั่วไปอย่างไม่เห็นแก่เหน็ดแค้นเหนื่อย นอกจากนี้มีความจงรักภักดีต่อรัชกาลที่ ๕ เป็นอย่างมากแล้วยังมีอัธยาศัยเข้ากับขุนนางได้ทุกกระทรวง ในส่วนงานเกี่ยวกับกระทรวงการต่างประเทศนั้น สมเด็จฯ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงเคยมีสายพระหัตถ์แสดงการยอมรับความสามารถของท่านกุस्ताฟว่า

“I must [admit] that if I am succeed[ing] in the fulfillment of my duties especially to smooth over foreign relations, it [has] ... very largely depended upon your most valuable assistance and advice which I did not hesitate to acknowledge to my

³⁹ จริฎ โฆษณานันท์, *ปรัชญากฎหมายไทย* (สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑) น. ๒๙ - ๓๐.

⁴⁰ นิกร ทัสโล, *พระองค์เจ้าวิวัฒนศักดิ์*, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๙, น. ๙๗ - ๙๘.

⁴¹ นิกร ทัสโล, *พระองค์เจ้าวิวัฒนศักดิ์*, เพิ่งอ้าง, น. ๑๐๘.

⁴² โปรดดู ชมพูนุท นาคริักษ์, *บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ*, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๓๓, น. ๗๗ อ้างถึง กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ ๕ แฟ้ม ๓.๒๑/๑๒, เรื่องเจ้าพระยาอภัยราชาแลเลดี้เจ้าพระยาอภัยราชา, “พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ กับเจ้าพระยาอภัยราชา”, สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๒.

Sovereign and my colleagues. **Had I not your person with me on my side, the peace that is preserved to this day may be destroyed already.** It is not ‘the peace at any price’ but **‘the peace with honour’ which all Siamese owe to you** in this instance, and this will be enough to testify that **you are indispensable to us.**”⁴³

นอกจากนี้ ภายหลังจากวิกฤตการณ์ปากน้ำ ร.ศ. ๑๑๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรง ถอดแหวนส่วนพระองค์มอบให้ท่านกุस्ताฟเพื่อแสดงความนับถือ ท่านกุस्ताฟได้นำแหวนนั้นไปสลักคติ ประจำตระกูลว่า “*Nunquam desperandum*” แปลว่า “จงอย่าสิ้นหวัง” หรือ “จงอย่ายอมแพ้” ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงฯ ทรงเห็นว่าเป็นคติที่ดีเหมาะแก่สยามเช่นกัน⁴⁴

การปฏิบัติหน้าที่ของท่านกุस्ताฟนั้นเป็นที่ประจักษ์จนในที่สุดรัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท่านกุस्ताฟเป็น “เจ้าพระยา” ถือศักดินา ๑๐,๐๐๐ นับเป็นชาวต่างชาติคนแรกในราชวงศ์จักรี ที่ได้รับ พระราชทานบรรดาศักดิ์ถึงขั้นนี้ อันเป็นบรรดาศักดิ์สูงสุดที่อาจพระราชทานได้ ทั้งนี้ รัชกาลที่ ๕ ทรงเลือก จากชื่อ ๓ ชื่อ ที่คณะกรรมการได้คิดตั้งขึ้น คือ⁴⁵

๑. เจ้าพระยารัฐนิติกรปริชา สยามานุกุลกิจ มหิศรราชภักดี ชรมนตรีวิเศษศักดิ์ ศุภควาชาศวรชัย อภัยพิริยปรากรมพาหุ
๒. เจ้าพระยารัฐรักขณปริชา สยามานุกุลกิจ พิสิฐศักดิ์ศุภมนตรี ธราบดีศีลย์ภักดี วัชรสัตยาชาศวรชัย อภัยพิริยปรากรมพาหุ
๓. เจ้าพระยาอภัยราชา สยามานุกุลกิจ สยามมิศรมหายศ นานาพจนพากย์โกศล สกลเทศธรรมสา สตราจารย์ รัชบาลกิตโยเทศก์ พิเศษศุภรณธรรมยุกตีวาทีน ปรมินทรมหาสวามิภักดี ปรมัครราชมนตรี อภัยพิริยปรากรมพาหุ

พระองค์ทรงเลือกชื่อที่สามแต่โปรดให้ตัดความบางตอนออกและดัดแปลงเล็กน้อย ดังปรากฏชื่อใน ราชกิจจานุเบกษา ว่า “**เจ้าพระยาอภัยราชา สยามานุกุลกิจ สกลนิติธรรมศาสตราจารย์ มหิบาลมหาสวามิภักดี ปรมัครราชมนตรี อภัยพิริยปรากรมพาหุ**” อันมีความหมายว่า “ผู้ไม่มีไทยแต่พระราชอา คือ พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานอภัย มีกิจอันอนุกุลแก่สยาม เป็นอาจารย์กฎหมายนานาประเทศ มีความภักดี ต่อพระมหากษัตริย์อย่างมาก ที่ปรึกษาของพระเจ้าแผ่นดินผู้เลิศยิ่ง มีความหมั่นเป็นผู้กล้า แลความหมั่น ก้าวไปในเบื้องหน้าอันไม่มีไทย เป็นประหนึ่งแขน กล่าวคือ เป็นเครื่องนำราชการไป”⁴⁶

หลังจากที่เจ้าพระยาอภัยราชาได้กราบบังคมทูลลากลับเบลเยียมแล้ว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาให้เจ้าพระยาอภัยราชาหาคนใหม่มาแทน ความตอนหนึ่งว่า “... เราอยากจะได้คนซึ่งฝังลง

⁴³ Tips, *Modern Siam*, *supra* note 27, at 474.

⁴⁴ Tips, *Modern Siam*, *Ibid.*, at 480.

⁴⁵ กัลยา จุลนวล, *เจ้าพระยาอภัยราชา*, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑, น. ๒๓ - ๒๕.

⁴⁶ แสง บุญเฉลิมวิภาส, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย* (สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๕๒) น.๑๖๒.

ในหน้าที่ และมีความรักเมืองเราบังเกิดขึ้นจนเป็นที่ไว้วางใจกันได้จริงอย่างเช่นตัวท่าน ในคุณสมบัติ เช่นนี้แล เราไม่ได้ฝันเห็นเลยว่าจะได้”⁴⁷ นอกจากนี้ในพระราชหัตถเลขาพระราชทานพระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค) อัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส ถึงการทำงานของเสนาบดีสภาที่ล่าช้าไม่มีประสิทธิภาพ ยังได้กล่าวถึงลักษณะการทำงานของเจ้าพระยาอภิราชาด้วย ความตอนหนึ่งว่า

“เมื่อเจ้าพระยาอภิราชา [sic] อยู่มีประโยชน์อยู่บ้างโดยทางกระทรวงต่อกระทรวง แต่ไม่ใช่เป็นอย่างไรประมิตเตอร์ ประโยชน์ที่นั่นคือ เจ้าพระยาอภิราชาเป็นกองกลางร่างหนังสือให้หลายกระทรวงด้วยกัน หรือออกความเห็นให้ผู้ซึ่งต่างคนต่างไปปรึกษา เมื่อความคิดเห็นเป็นความคิดเห็นเดียวกัน และเจ้าพระยาอภิราชาเป็นคนมีความพยายามหรือพอใจในการโต้เถียงมาก ใช่แต่เท่านั้นเป็นผู้ซึ่งคอยมาฟ้องในความคิดเห็นอันใดอันหนึ่งซึ่งเห็นว่าผิดหรือในการอันใดซึ่งเห็นว่าเฉื่อยช้า ก็เฝ้ามาฟ้องให้ได้เร่งรัดว่ากล่าว การดำเนินไปได้โดยอย่างนี้มาก เพราะฉะนั้นความต้องการของคนอย่างเช่น เจ้าพระยาอภิราชานั้นไม่มีทั่วไป มีอยู่แต่ในคนบางคน มีตัวเราเป็นต้น เพราะมีผู้เฝ้าเจ้าพระยาอภิราชาเป็นอันมาก

ตั้งแต่เจ้าพระยาอภิราชากลับออกไปแล้วนี้ สังเกตดูว่าการหย่อนช้าลงไปแล้วทุกเดือน ที่เป็นสำคัญนั้นในกระทรวงต่างประเทศ แต่ถึงกระทรวงอื่นๆ ที่ไม่ยึดอัดอยู่เสียก็มี การที่ช้านั้นไม่ใช่จำเพาะขัดข้องนึกไม่ออกอย่างเดียว ช้าปกติของคนไทยนั้นไม่มีเป็นอันมาก . . .”⁴⁸

อนึ่ง เมื่อเจ้าพระยาอภิราชาถึงอสัญกรรม เมื่อวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๒ (ค.ศ. ๑๙๐๒) รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชโทรเลขแสดงความโทมนัส โดยทรงเรียกเจ้าพระยาอภิราชาว่า **“ผู้เป็นสหายรักและที่ปรึกษาอันเราไว้วางใจที่สุด”**⁴⁹

ต่อมาในรัชสมัยรัชกาลที่ ๗ เมื่อสร้างโรงเรียนกฎหมายเสร็จเรียบร้อย คณะกรรมการจึงได้คิดสร้างรูปจำหลักศิลาเจ้าพระยาอภิราชาคู่กับพระรูปกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ไว้เป็นที่ระลึก ณ โรงเรียนกฎหมายแห่งนี้⁵⁰ และในวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ เจ้าพระยาพิชัยญาตินายกรรมการได้อ่านคำกราบบังคมทูลรายงาน ความตอนหนึ่งกล่าวถึงเจ้าพระยาอภิราชาว่า

“อนึ่งในการที่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ทรงจัดราชการยุติธรรมและการศึกษาให้มีผลเป็นความเจริญแผ่กว้างไปนั้น ได้ทรงรับความแนะนำช่วยเหลืออันเป็นประโยชน์นานปีการจากเจ้าพระยาอภิราชา (โรแลง ยัคแมงส์) ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ผู้เป็นที่ไว้วางพระราช

⁴⁷ กรมศิลปากร, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ แฟ้มที่ ๓/๑๑ “ร่างพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาอภิราชา”, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาอภิราชา, กรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๐๑ (พ.ศ. ๒๔๔๔) อ้างใน กัลยา จุลนวล, เจ้าพระยาอภิราชา, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑, น. ๒๖.

⁴⁸ ธิดา สาระยา, “สยามินทร์ปิ่นเอกเจ้า จุลจอม จักรเออย” (เมืองโบราณ, ๒๕๔๐) น. ๙๗ – ๙๘.

⁴⁹ กิเลน ประลองเชิง, “สหายรัก ร.๕” ไทยรัฐ วันพฤหัสบดีที่ ๖ พ.ย. ๒๕๕๑ น. ๑๙.

⁵⁰ กัลยา จุลนวล, เจ้าพระยาอภิราชา, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑, น. ๗๒.

เหตุที่ยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาผู้หนึ่งจึงเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการดัดแปลงราชการยุติธรรมและริเริ่มการศึกษากฎหมายตามแบบใหม่ด้วยอีกผู้หนึ่ง

...

จะเพาะในราชการยุติธรรมซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงริเริ่มดัดแปลงและดำเนินการตามแบบใหม่นั้น ถึงแม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงทราบแน่ในพระราชหฤทัยว่าพระราชโอรสพระองค์นั้นประกอบด้วยความสามารถรอบรู้วิชาการอันได้ทรงศึกษามาแม่นยำแล้ว และทั้งเป็นผู้ประกอบด้วยความเพียรมาดมุงอยู่ แต่จะถึงซึ่งความสำเร็จในราชการซึ่งทรงรับมอบหมายให้จัดนั้นก็จริง แต่ก็ยังเป็นผู้มีพระชนม์มายุน้อย ยังไม่มีความคุ้นเคยในราชการมานานนัก ไม่ไว้พระราชหฤทัยลงไปทีเดียวว่าจะทรงจัดราชการผ่อนปรนทางเก่าและใหม่ให้เข้าเกลียวกันเป็นที่เรียบร้อยได้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอภิราชาผู้มีความรู้และความชำนาญเป็นผู้คอยช่วยเหลือตักเตือนกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์อีกชั้นหนึ่ง เจ้าพระยาอภิราชารับพระราชทานภาระอันนั้นแล้วก็ได้ปฏิบัติตามพระราชประสงค์ช่วยเหลือเกื้อหนุนกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์เต็มความสามารถ จนได้ทรงจัดราชการสำเร็จไปตั้งพระราชประสงค์ ...”⁵¹

รัชกาลที่ ๗ ทรงมีพระราชดำรัสตอบ ความตอนหนึ่งว่า

“เจ้าพระยาอภิราชา (โรแลง ยัคแมงส์) แม้เป็นชาวต่างประเทศก็ได้รับราชการด้วยความจงรักภักดีและซื่อตรงต่อประเทศสยามอย่างแท้จริง ได้ช่วยเหลือเป็นกำลังสำคัญในการจัดระเบียบการศาลยุติธรรมตั้งกล่าวแล้ว คุณความดีของท่านทั้ง ๒ ที่ได้ฉลองพระเดชพระคุณมา จึงเป็นที่ปรากฏฝังใจเราอยู่ และเพราะเหตุฉะนั้นความดำริในการคิดทำอนุสาวรีย์ท่านทั้ง ๒ จึงเป็นผลสำเร็จเกินคาดจนถึงมีเงินเหลือเป็นทุนไว้สำหรับซื้อตำราเรียนเกี่ยวกับการศึกษาด้วยเสียอีก

บัดนี้ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะทำพิธีเปิดรูปศิลาจำหลักทั้ง ๒ นี้ เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจคณะเนติบัณฑิต และบุคคลทั้งหลายที่ได้มาพบเห็น ระลึกถึงเกียรติคุณความดีของท่านทั้ง ๒ และให้เป็นคติแก่ความประพฤติดำเนินการของคนทั้งหลาย พึงเห็นว่า**ถ้าได้ประกอบคุณความดีไว้ในชีวิตแล้ว เกียรติศักดิ์เกียรติคุณไม่สูญเสียนะ ย่อมจะปรากฏความดีงามไปชั่วกาลนานเหมือนดังรูปท่านทั้ง ๒ นี้**”⁵²

⁵¹ กัลยา จุลนวล, เจ้าพระยาอภิราชา, ข้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑, น. ๘๒ - ๘๓.

⁵² ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๔ วันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๔๗๐ หน้า ๔๐๓๑ - ๔๐๔๔ ข้างใน กัลยา จุลนวล, เจ้าพระยาอภิราชา, เพิ่งข้าง, น. ๘๕ - ๘๗. ในปัจจุบัน คำว่า “สูญเสียนะ” ควรจะสะกดว่า “สูญเสีย” แต่หมายเหตุนี้ต้องการใช้คำว่า “สูญเสียนะ” ตามเอกสารเดิม

๗. เหตุใด “เกียรติศักดิ์เกียรติคุณ” ของ “เจ้าพระยาอภัยราชา” จึง “สูญเสี” ไปจากความทรงจำของนักกฎหมายไทย

ถึงแม้ศาสตราจารย์แสวง บุญเฉลิมวิภาส จะเห็นว่า “นักกฎหมายในรุ่นต่อๆ มาก็ได้สำนึกในบุญคุณของเจ้าพระยาอภัยราชาผู้นี้ ดังจะเห็นได้ในงานเขียนวิชาการที่กล่าวถึงท่านอยู่เสมอ”⁵³ แต่ศาสตราจารย์แสวงเองก็ไม่ได้ระบุว่างานเขียนวิชาการดังกล่าวมีอยู่ที่ใดบ้าง นักกฎหมายรุ่นที่ศาสตราจารย์แสวงกล่าวถึงน่าจะเป็นคณะเนติบัณฑิตที่ผลักดันการสร้างรูปศิลาจำหลักในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นสำคัญเท่านั้น เนื่องจากความจริงที่ปรากฏในวงการกฎหมายไทยหลังจากนั้น คือ ไม่มีพิธีการรำลึกที่ปรากฏแก่สาธารณชนถึงเจ้าพระยาอภัยราชาเลย แม้ในวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๕ อันเป็นวาระครบรอบ ๑๐๐ ปีวันอสังกรรมของเจ้าพระยาอภัยราชา ก็ปรากฏแต่ความเงียบดังสนั่นไปทั่ว และวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๕ ที่เพิ่งผ่านไปไม่กี่ปีแต่ความเงียบอีกเช่นเคย ด้วยความรู้อันจำกัดของตนเอง “ไพร่แขนขาว” ไม่เคยพบเห็นบทความหรือเอกสารวิชาการใดๆ ของ “นักกฎหมายไทย” ที่เขียนถึงเจ้าพระยาอภัยราชาโดยเฉพาะเลย (หากมีอยู่ “ไพร่แขนขาว” ก็ต้องขอภัยเป็นอย่างสูง)

การที่ “เกียรติศักดิ์เกียรติคุณ” ของเจ้าพระยาอภัยราชาได้ “สูญเสี” ไปจากความทรงจำของนักกฎหมายไทย ไม่เป็นไปดังพระราชดำรัสของรัชกาลที่ ๗ นั้น ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากความผันผวนทางการเมืองในยุคหลัง ๒๔๗๕ ระลอกหนึ่ง และยุคหลัง ๒๕๐๐ อีกระลอกหนึ่ง

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจาก “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์” มาเป็น “ระบอบประชาธิปไตย” หรือ “ระบอบกษัตริย์รัฐธรรมนูญ” ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้ส่งผลกระทบต่อพระรูปศิลาจำหลักกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์และรูปศิลาจำหลักเจ้าพระยาอภัยราชา แม้พระรูปและรูปดังกล่าวในแง่หนึ่งจะเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงคุณงามความดีที่บุคคลหนึ่งๆ ได้กระทำไว้แก่ส่วนรวม แต่ในอีกแง่หนึ่งกลับเป็นสัญลักษณ์ของระบอบเดิมที่มีความเสื่อมถอยมาตามลำดับ

เมื่ออุดมการณ์ของสัญลักษณ์ไม่สอดคล้องต่อกัน ก็เป็นธรรมดาที่พระรูปและรูปดังกล่าวจะหายไปจากการรับรู้ของสังคม กล่าวคือ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ โรงเรียนกฎหมายได้ออนไปรวมกับคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พระรูปและรูปดังกล่าวก็ย้ายตามไปด้วย ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ พระรูปและรูปดังกล่าวก็ย้ายมาอยู่ที่มหาวิทยาลัยแห่งนี้ด้วย นับแต่นั้นเป็นต้นมาก็ไม่มีผู้ใดพบเห็นจนถึงวาระครบรอบ ๕๐ ปีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ จึงได้มีการค้นพบพระรูปและรูปศิลาจำหลักดังกล่าวอีกครั้ง⁵⁴

⁵³ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๕๒) น.๑๖๓.

⁵⁴ กำธร เลี้ยงสังธรรม, “อนุสรณ์สำคัญของนักกฎหมายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์”, วิทย ๒๗ อ้างใน สมชาย ปรึกษาศิลปกุล, “พระองค์เจ้ารัชฯ เป็น บิดาแห่งกฎหมายไทย จริงหรือ” <http://www.midnightuniv.org/finearts2544/newpage4.html>

อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกตว่า แม้ในระหว่างที่พระรูปและรูปศิลาจำหลักทั้งสองได้หายไปจากการรับรู้ของสังคม แต่เมื่อวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๗ ได้มีการรื้อฟื้นความสำคัญของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ขึ้นมาอีกครั้ง ด้วยการเปิดอนุสาวรีย์ของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์หน้ากระทรวงยุติธรรม⁵⁵ โดยหาได้มีการกล่าวถึงเจ้าพระยาอภิรัชราชมาแต่อย่างใดไม่ ทั้งๆ ที่วันเปิดพิธีดังกล่าวจะเลยวันคล้ายวันอัฐกรรมของเจ้าพระยาอภิรัชราชมาเพียง ๑๘ วันเท่านั้น

เรื่องนี้เป็นที่เข้าใจได้โดยง่าย เนื่องจากปี พ.ศ. ๒๕๐๗ กำลังอยู่ในยุคสมัยเผด็จการ รัฐบาลถนอม ต่อเนื่องจากรัฐบาลสฤษดิ์ซึ่งขาดความชอบธรรมทางการเมือง จึงจำเป็นต้องสร้างบรรยากาศการเมืองที่อิงแอบสถาบัน⁵⁶ นับเป็นสภาพการณ์ที่เอื้อต่อการรื้อฟื้นความสำคัญของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์กลับมาแต่พระองค์เดียว⁵⁷ ส่วนเจ้าพระยาอภิรัชราชนั้นเป็นชาวต่างชาติ แม้จะทำคุณประโยชน์แก่สยามไว้มากเพียงใด ก็ไม่ต้องด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองในยุคเผด็จการอีกเช่นกัน การกล่าวถึงเจ้าพระยาอภิรัชราชไม่อาจสร้างความชอบธรรมทางการเมืองใดๆ ให้แก่ฝ่ายเผด็จการได้ จึงไม่จำเป็นต้องไปกล่าวยกย่องให้ยุ่งยากเสียเวลา อีกทั้งยังเป็นเรื่องนอกประเด็น ผิดฝาผิดตัวกับยุคสมัย ด้วยเหตุดังนี้ สถานะของเจ้าพระยาอภิรัชราชจึงดูเหมือนว่ามีลักษณะเชิงสัญลักษณ์ที่ไม่เข้าด้วยทั้งอุดมการณ์ฝ่ายประชาธิปไตยในยุค ๒๕๑๕ และฝ่ายเผด็จการอิงแอบสถาบันในยุคหลัง ๒๕๐๐

๘. “วันอภิราชา”

การมองว่าเจ้าพระยาอภิรัชราชเป็นสัญลักษณ์ตกค้างมาจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น เป็นเรื่องที่ไม่น่าจะถูกต้อง เพราะท่านเข้ามาช่วยราชการสยามในทุกๆ ด้านเพื่อให้มีการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น อีกทั้งยังมีความเชื่อในความเท่าเทียมกันของบุคคล โดยเป็นผู้ถวายเป็นความเห็นว่ากฎหมายอาญาที่จัดทำขึ้นใหม่นั้นไม่สมควรให้คนชั้นสูงได้รับอภิสิทธิ์ปลอดจากโทษอาญาหากว่าผู้ชนั้นได้กระทำความผิดจริง ทั้งนี้เพื่อธำรงความยุติธรรมให้เสมอกันในสังคม⁵⁸ หลักการเรื่องความเท่าเทียมกันของมนุษย์เช่นว่านี้เป็นมูลฐานสำคัญที่ขาดไม่ได้สำหรับการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยต่อไป

อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่าเจ้าพระยาอภิรัชราชจะเคยถวายเป็นความเห็นต่อรัชกาลที่ ๕ ว่า หากมีการเลือกตั้ง ในขณะที่ประชาชนยังไม่มีความพร้อมด้านการศึกษาอย่างเพียงพอแล้ว อาจก่อให้เกิดความยุ่งยากตามมาได้ แต่เราต้องเข้าใจบริบทสังคมในยุคนั้นว่า ผู้ที่ศึกษาวิชานิติศาสตร์มีเพียงหยิบมือเดียว โรงเรียนกฎหมายก็ยังมี วิชาการอื่นๆ ก็ไม่แตกต่างกัน ท่านคงจะนึกถึงประสบการณ์ในอดีตที่เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยของเบลเยียม ซึ่งท่านไม่เห็นด้วยกับการให้สิทธิเลือกตั้งเป็นการทั่วไปแก่ประชาชนใน

⁵⁵ โปรดดู นิกร ทัสโลว, พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์, อังแล้วเชิงอรุณที่ ๙, น. ๔๖๙ - ๔๘๑.

⁵⁶ โปรดดูเปรียบเทียบกับ ทักษิณ เจริญเจริญ, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ (มูลนิธิโครงการสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๘) น. ๓๕๒ - ๓๗๔.

⁵⁷ โปรดดูเปรียบเทียบกับ สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, “พระองค์เจ้ารพีฯ เป็น บิดาแห่งกฎหมายไทย จริงหรือ” ตั้งแต่เชิงอรุณที่ ๒๙ เป็นต้นไป <http://www.midnightuniv.org/finearts2544/newpage4.html>

⁵⁸ Tips, *Modern Siam*, *supra* note 27, at 257.

ขณะที่ระบบการศึกษาตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของศาสนจักร การเลือกตั้งอาจส่งผลให้การบริหารบ้านเมืองตกอยู่ภายใต้การครอบงำของผู้มีอิทธิพลทางศาสนา⁵⁹

ในอีกด้านหนึ่ง การที่จะมองว่าการยกย่องเจ้าพระยาอภิเษกจะเท่ากับเป็นการลดความสำคัญของคนไทยในฐานะผู้วางรากฐานกฎหมายไทยสมัยใหม่นั้น ก็ไม่น่าจะเป็นเรื่องที่ถูกต้องเช่นกัน ดังที่ทราบกันดีว่าเจ้าพระยาอภิเษกเป็นผู้ริเริ่มการจัดตั้งโรงเรียนกฎหมาย และยังมีส่วนช่วยดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียนกฎหมายในระยะเริ่มแรก อีกทั้งกฎหมายฉบับต่างๆ ในยุคนั้นก็ผ่านการตรวจร่างของท่านเป็นจำนวนมาก การระลึกถึงผลงานที่ท่านได้ทำไว้ นอกจากจะมีได้เป็นการลดศักดิ์ศรีของคนไทยแล้ว ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นการแสดงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนไทยที่พร้อมจะยกย่องผู้ประพฤดีโดยไม่สนใจว่าบุคคลนั้นจะเป็นชนชาติใด ดังที่รัชกาล ๗ ทรงมีพระราชดำรัสในพิธีเปิดรูปศิลาจำหลักเจ้าพระยาอภิเษกกับพระรูปศิลาจำหลักกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ว่า “เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจคณะนิติบัณฑิต และบุคคลทั้งหลายที่ได้มาพบเห็น ระลึกถึงเกียรติคุณความดีของท่านทั้ง ๒ และให้เพนคติแก่ความประพฤติ ดำเนินการของคนทั้งหลาย พึงเห็นว่าถ้าได้ประกอบคุณความดีไว้ในชีวิตแล้ว เกียรติศักดิ์เกียรติคุณไม่สูญเสีย ย่อมจะปรากฏความดีงามไปชั่วกาลนานเหมือนดังรูปท่านทั้ง ๒ นี้”

นอกจากการทำคุณูปการให้สยามในฐานะที่ปรึกษาการทูตแล้ว ท่านกุสตาฟยังมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในการพัฒนากฎหมายระหว่างประเทศยุคใหม่ ถึงจะไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันมากนักในเมืองไทยก็ตาม แต่ศาสตราจารย์ด้านประวัติศาสตร์กฎหมาย ชื่อ Martti Koskenniemi ได้กล่าวว่า

“กฎหมายระหว่างประเทศยุคใหม่เกิดขึ้นจากกิจกรรมของบุคคล ๖ ท่าน ท่านที่เป็นกำลังหลักคือ นักกฎหมายชาวเบลเยียม กุสตาฟ โรแลง ยัคแมงส์”⁶⁰

⁵⁹ Tips, *Modern Siam*, *Ibid.*, at 11 – 13.

⁶⁰ M. Koskenniemi, “Nationalism, Universalism, Empire: International Law in 1871 and 1919” at 6. <http://www.helsinki.fi/eci/Publications/Koskenniemi/Columbia%200405.pdf>

“Modern international law arose out of the activities of six men. The key figure is the Belgian avocat Gustave Rolin-Jaequemyns (1835-1902), a liberal-radical politician and humanitarian activist who admired the German Katheder-Sozialisten, organized the first meeting of the Institut de droit international and became its Secretary-General and later President.”

นักกฎหมาย ๕ ท่านที่เหลือล้วนแต่เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงระดับโลกและได้รับการยกย่องจนถึงปัจจุบันทั้งสิ้น คือ :-

(๑) John Westlake ศาสตราจารย์นิติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ต่อจากท่านเซอร์เฮนรี่เมน (Sir Henry Sumner Maine)

(๒) Tobias Asser นักกฎหมายชาวเนเธอร์แลนด์ ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ จากการผลักดันให้มีศาลอนุญาโตตุลาการถาวรขึ้นมา นอกจากนี้ท่านยังสนับสนุนการจัดตั้งสถาบันศึกษากฎหมายต่างๆ ซึ่งได้รับการยกย่องมากถึงขนาดนำชื่อท่านไปตั้งชื่อสถาบัน <http://www.asser.nl/>

(๓) Gustave Moynier นักกฎหมายชาวสวิส ผู้ร่วมก่อตั้ง “คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ” (International Committee of the Red Cross: ICRC) และดำรงตำแหน่งเป็นประธานคณะกรรมการนี้ยาวนานที่สุด

(๔) Johann Caspar Bluntschli นักกฎหมายชาวสวิส เคยเรียนกับซาวินยี (Savigny) ที่เบอร์ลิน และต่อมาเป็นศาสตราจารย์กฎหมายรัฐธรรมนูญที่มหาวิทยาลัยไฮเดลเบิร์ก

(๕) Pasquale Mancini รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศของอิตาลี มีชื่อเสียงด้านกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล

“ไพร่ชนขาว”

ถ้าเชื่อคำกล่าวนี้แล้วใช้จารีตย่องแบบไทยๆ ท่านกุสตาฟคงจะได้รับการสถาปนาให้เป็น “บิดาแห่งกฎหมายระหว่างประเทศสมัยใหม่” เป็นแน่แท้ เมื่อเป็นเช่นนี้นักกฎหมายไทยก็สมควรหรือเห็นสมควรที่จะยกย่องบุคคลที่ควรได้รับการยกย่องอย่างท่านกุสตาฟ โรแลง ยัคแมงส์ ที่คราวหนึ่งได้เคยฝากผลงานไว้ในดินแดนสยาม จนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “เจ้าพระยาอภิเษก”

ในระหว่างที่อยู่ในสยาม ท่านกุสตาฟคงจะได้ศึกษาพระพุทธศาสนาอยู่บ้าง พอจะมองเห็นว่าปรัชญาของสปิโนซา (Spinoza) มีความคล้ายคลึงกับหลักพุทธธรรม⁶¹ และมีความเห็นว่าชาวพุทธเป็นผู้ที่มีความอดกลั้นอดทนที่สุดในโลก⁶² เมื่อวาระสุดท้ายของชีวิตมาถึง ท่านกุสตาฟต้องการเผชิญความตายอย่างมีสติโดยไม่ยอมตีแผ่แปดเปื้อนซึ่งพยาบาลนำมาให้ตีแผ่เพื่อให้สดชื่นขึ้น พร้อมกันกับกล่าวว่า “Death arrives, I must preserve the full freedom of my mind.”⁶³ และแล้วในเช้าวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๕ (ค.ศ. ๑๙๐๒) ท่านกุสตาฟ โรแลง ยัคแมงส์ หรือเจ้าพระยาอภิเษกก็ได้จากโลกนี้ไปอย่างสงบ

ดังนั้น “ไพร่แขนขาว” จึงเห็นควรกำหนดให้วันที่ ๙ มกราคมของทุกปีเป็น “วันอภิเษก” ช่วงกาลนาน

+++++

ปัจฉิมลิขิต

๑. “ไพร่แขนขาว” ต้องขอขอบคุณคณะนิติราษฎร์ นิติศาสตร์เพื่อราษฎร ที่ได้จัดสัมมนาเนื่องในวาระครบรอบ ๑๐๙ ปีวันอสังกรรมของท่านกุสตาฟ จึงเป็นเหตุให้ “ไพร่แขนขาว” ต้องอดหลับอดนอนลงมือเขียนหมายเหตุท้ายประกาศนี้ด้วยตนเอง ตั้งแต่วันที่ ๑๓ ถึง ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๔
๒. ในการเขียนหมายเหตุนี้ “ไพร่แขนขาว” ได้ใช้ข้อมูลอันจำกัดเท่าที่ตนมีอยู่แต่เดิม มิได้ไปแสวงหาข้อมูลอื่นใดเพิ่มเติม จึงต้องขอภัยหากจะตกหล่นข้อมูลสำคัญอื่นใดไปบ้าง อีกทั้งต้องขอภัยที่เขียนหมายเหตุนี้เสียยืดยาว ทั้งๆ ที่คาดหวังไว้เพียงไม่กี่หน้าเท่านั้น เนื่องจากมีความรู้ความสามารถอันจำกัดจะเขียนให้สั้นย่อแล้วได้ใจความเท่าเดิมก็เหลือวิสัย
๓. ในปัจจุบันมีการจัดตั้ง “มูลนิธิเจ้าพระยาอภิเษกสยามานุสถิตกิจ” ขึ้นมาภายใต้การดูแลของเหลน (ลือ ลือ ลือ?) (อาจจะสายตรงและสายลูกพี่ลูกน้อง?) ของเจ้าพระยาอภิเษก โดยมีโครงการดีๆ หลายโครงการ เช่น การสนับสนุนสโมสรฟุตบอลเชียงรายฮิลล์ (Chiangrai Hill) ซึ่งนักฟุตบอลทั้งหมดล้วนแต่เป็นชาวเขา ผู้ใดต้องการสนับสนุนก็สามารถเข้าไปดูในเว็บไซต์ด้านล่างนี้ได้ ทั้งนี้ขอเรียนว่า “ไพร่แขนขาว” มิได้มีความเกี่ยวข้องใดๆ กับมูลนิธิหรือสโมสรดังกล่าวเลย

<http://www.insithaihouse.com>

<http://chiangraihills.com/welcomeTH.htm>

⁶¹ See Tips, *Modern Siam*, *supra* note 27, at 215.

⁶² See Tips, *Modern Siam*, *ibid.*, at 471.

⁶³ Tips, *An Overview*, *supra* note 14, at 54.